

Latviešu jaunākā literatūra: starp inovāciju, tradicionālītāti un izklaidi

Ieva Kalniņa, LU HZF

LNB, 2018.gada 16. maijā.

Hermafrodīto žanru uzplaukums: fakts un fikcija

- Pastiprināta pievēršanās vēsturei –autobiogrāfiskie, biogrāfiskie romāni, vēsturiskie, kolektīvās atmiņas pētījumi, dokumentu publicējumi

- Novatoriskais:

romānu cikls «Mēs. Latvija, XX gadsimts” (Osvalds Zebris romāns «Gaiļu kalna ēnā» (2014) līdz K. Ulbergas romānam «Tur» un A. Jundzes romāns «Sarkanais dzīvsudrabs»)

vēsturiskais romāns un romāni par vēsturi (žanra ziņā – psiholoģiskais romāns «Stikli» u.c.)

Vēsturiskais romāns tradicionālais un modernais vēsturiskais romāns

- Jāņa Lejiņa triloģija - „Zīmogs sarkanā vaskā”, atsevišķo daļu virsraksti ir - „Brāļi”, „Kēņiņš”, „Rūnas”
- Aivara Kļavja tetraloģija „Viņpus vārtiem” - 1.grām. „Adiamindes āksts”, 2.grām. „Rīgas kuprītis” 3.grām. „Piesmietais karavīrs” un 4. grām. „Ceļojošā cirka gūstekņi”

lezīmes:

darbība noris pagātnē

romāna sākumā norādes uz gadu

tekstā atsauces uz notikumiem, personām, gadiem

Tradicionālais vēsturiskais romāns

- ievads, nobeigumi, komentāri
- teksta beigās perspektīves iezīmējums
- ilustrācijas, vāki
- valoda (dialekti, speciāli veidota valoda, citas valodas vārdi, teikumi, arhaismi)
- realitāte un fikcionalitāte
- reflektē vēsturi
- viens vai vairāki punkti, kas norāda ar saskari ar tagadni
- laika distances jautājums, rakstnieks savas tiešās pagātnes kompleksus un fobijas nereproducē pāridarījuma apziņā tekstā
- divi laika līmeņi – viens, kurā notiek romāna darbība, otrs kurā dzīvo autors
- Darba sarakstīšanas laikā nozīmīga ir vēsturnieku, sabiedrības, ideoloģijas - attieksme pret tēlotajiem notikumiem
- Nacionālās identitātes un atmiņas veidotājs

Modernais vēsturiskais romāns

- Postmodernā vēsturiskajam romānam ir raksturīgs:
  - 1) autora tēls (P. Bankovskis «18»)
  - 2) refleksijas par vēsturi un tās rakstīšanu (P. Bankovskis «18», G. Berelis ,
  - 3) dažādi komentāri, kuri nav stingri vēsturiski,
  - 4) parodijas elementi («Tā ir, tāpēc es palieku savā vietā, bet jūs savā. Kā mēdza teikt vecais Laviņš, svešās ūzās var saspiest kuli».)
  - 5) lineārā laika pārrāvumi, ilūzija par vēstures objektivitāti,
  - 6) laika vietā nozīmīgāka ir telpa (telpa kā notikumu un personu vienotāja).

«Mēs. Latvija, XX gadsimts»

- No mēģinājumiem atrast savu nacionālo identitāti līdz pārlicinošai atbildei (I. Ābeles «Klūgu mūks», P. Bankovska «18»)
- Parasta cilvēka nonākšana vēstures griežos kā izvēļu virkne («Svina garša»)
- Spilgtu personību nolemtība («Mātes piens», «Bogene»)
- Citādo izstumšana un iznīcināšana («Svina garša», «Stikli»)
- negaidīts jautājums – sērijveida slepkava, apaugļošana, sterilizācija, kolaboracionisms, alternatīvais dzīves laiks, Liepājas karaosta

«Mēs. Latvija, XX gadsimts»

- Reālās un ireālās pasaules saplūsmes (P. Bankovska koki, bogene, rāģanas, pazudušais vīrs)
- Paredzēšanas zīmes (svina garša, nespēja parunāt)
- Stāstījums «es» formā
- Atsauces uz dzeju – P. Bankovska «18» (A. Pumpurs, Alice Cooper, Heinici Chronicon), M. Bērziņš – E. Stērste, A. Eglītis, Z. Lazda, E. Kezbera, A. Saulietis, V. Strēlerte), O. Zebris (fragments no Jeremijas raudu dziesmām), G. Repše «Bogene» – J. Sudrabkalns, N. Ikstena – V. Majakovskis, K. Elsbergs, I. Ābele – plaši);
- Kristietības motīvi
- Ebreji Latvijā (O. Zebris, M. Bērziņš, L. Kota, I. Ābele)
- Psihiatriskā slimnīca

«Mēs. Latvija, XX gadsimts»

- Lasītāju atzinība
- Balvas
- Tulkojumi
- Ko pieņem/nepieņem par atbilstošu nācijas atmiņu – G. Berelis «Vārdiem nebija vietas», K. Ulberga «Tur»
- Ietekme uz literatūru: G. Roze «101. kilometrs», V. Rūmnieks, A. Migla «Debess aiztur elpu», J. Ūdris «Leitnants Rubenis. Bruņinieks Roberts», V. Seleckis «Ardievas mežam», D. Vīgante «Ledus apelsīns»

Biogrāfiskā un autobiogrāfiskā proza

- Personas ir tēls un viņa dzīve ir autora iztēle, to ierobežo vēsturiskās un literatūrvēsturiskās lasītāja zināšanas
- Publiskas personas, kam ir nozīme savā jomā vai valsts mērogā
- Tēlo dzīvi no dzimšanas līdz kapam
- Dzīve saistīta ar sociālās grupas notikumiem
- Citāda pieeja vēsturiskajai vielai - no atklātā, sabiedriskā lauka uz privāto; notikumu uztvere apziņā nozīmīgāka par vēsturiskajiem notikumiem,
- Visu ētisku vai citu ierobežojumu atcelšana pastiprināts atsevišķu elementu tēlojums (seksuālu, asiņainu) vai citādi brīvāku stāstījumu;
- Biogrāfija ir fikcija, biogrāfiju aizstāj diskusija par to vai rakstīšanu, metabiogrāfisku tēmu inscenējums, uz tagadni orientēta biogrāfija

Biogrāfiskā romāna tipi

- Dokumentālā metafikcija – romāni balstās uz dokumentiem, piezīmēm, daiļrades izpēti – S. Viese “Mūžīgie spārni” (2005)
- Reālistiskā fikcija, tēli un attiecības tēlotas iespējami reālistiski, atklāta personība un tās nozīme kultūrā – V. Rūmnieks un A. Migla «Čaks», «Trīs zvaigznes»
- Revizionistiskā fikcionalitāte - jaunu tēmu ieviešana, eksperimentāls stāstījuma veids, kritisks personas un notikumu izvērtējums, distances uzsvērums
- Ingunas Baueres darbi «Lizete, dzejniekam lemtā», «Ede, Pumpura sieva» - tipiski ir pārvize no atklātā, sabiedriskā telpas uz privāto; notikumu uztvere apziņā nozīmīgāka par vēsturiskajiem notikumiem. Skata punkta maiņa, nevis kāda ir rakstnieka vieta latviešu kultūrā, bet kāds viņš bijis kā vīrs, tēvs

Biogrāfiskā romāna tipi

- Metafikcionālā biogrāfija
- stāstījums, kur vēsture otrā plānā; metafikcionālas refleksijas par rakstnieka dzīves atstāstu un sevi, stāstījums par sevi kā rakstošu, biogrāfiju rakstošu cilvēku, orientācija uz tagadni, biogrāfa darbību;
- N. Ikstenas romāns “Vīrs zilajā lietusmēteli”, romāns par Tebi (Dzintaru Sodumu) un Meitiņu, centrā ir Meitiņa, kas stāsta par Tebi

Autobiogrāfiskā proza

- Māra Zālīte «Pieci putni», I.Cepīte «Ulsiks»
- Stāstījumi
- Padomju laiks
- Bērna skatījums – Lauras kā izsūtīto meita
- Kultūras cilvēka pieaugšana

Izklaides literatūras iezīmes

- viņi atrod visam vienu vienīgu izskaidrojumu, un visu skata mūsu piedzīvotā iespējās (Wolfgang Hildesheimer)
- Mūsu pieredzes ietvars I. Baueres darbos ir labi pārtikusi ģimene, darbīgs vīrs, I. Račko darbos – alfas tipa bagāts tēviņš, kurš iemieso seksuālās fantāzijas un ilgas pēc bagātas dzīves, I. Gaile «Neredzami»
- Ikdienas mīti
- Klišejiski priekšstati, nodeldēti apzīmējumi
- Laika distances pārrāvums
- Pseidoētiski pārspridumi
- Vienkārša valoda
- Divu lasīšanas kultūru izveide
- Izklaides literatūrā dominē rakstnieces - sievietes

2016.-2017. stāsta žanra atgriešanās

- Literārā Akadēmija
- Prozas lasījumi
- literārā prese «konTeksts», «Domuzīme»
- ekonomiskā situācija
- Pauls Bankovskis «Trakie veči» (2016)
- Māris Bērziņš «Gūtenmorgens. Otrreiz» - 2017., 2007, klausāmgrāmata (2013), filma «Gūtenmorgens Vienciemā» (2016)
- Jānis Einfelds «Dunduri un dēmoni» (2017)

Skarbā realitāte

Jana Egle krājums «Gaismā» - labākais prozas darbs – Literārā gada balva 2017. gadā

Smagas dzīves situācijas – mūsdienas, peticība, smags darbs, ikdienas vardarbība («Durvis»)

Pedofīlija («Judīte»), transvestīts («Aiziet jūriņā»), narkomāns tēvs («Bedre»)

Nepilnas ģimenes (tēvs audzina dēlu, vecāmāte mazdēlu utt.)

Dzeršana (iemesli dažādi) – «Durvis», «Gaismā»

Gaisma atsevišķos cilvēkos – «Gaismā», «Lūdzu, lūdzu, lūdzu»

Labā uzbūve, koncentrētība, dramatisms, bērna skatījums, izstrādāti raksturi, mūsdienu Latvija lauku laiktelpa

Stāsts – skarbā realitāte

- Dace Vīgante «Ledus apelsīns»:
- precīzas detaļas, kas pāraug citā nozīmē (divas apelsīnu šķēlītes, jasmīnkrāsas fotorāmis);
- precīzas beigas (kaķa acis, lelle);
- dzīves skarbums – dāma un kalpone
- interese – 70. - 90.gadi – K. Želve «Meitene, kas nogrieza man matus», D. Vīgantes «Ledus apelsīns»,
- Personiskās pieredzes un fikcijas savijums

Svens Kuzmins «Pilsētas šamaņi

- Laiks mūsdienas, telpa no Latvijas laukiem («Kā es mīlu Raini») līdz visai pasaulei («Saiknes»), dominē pilsēta
- spēles elements, akcentēta fikcija
- Humors, ironija («Kā es mīlu Raini – sacerējums, kas veltīts skolotājam»)
- Realitāte pāraug murgu pasaulē («Kad svētais karš būs uzvarēts»)
- spilgtas detaļas

P. Bankovskis «Kur pazuda saimnieks?»

- grāmata bērniem?
- 13 vēsturiskie stāsti
- dzīvnieku skatījums un pārdomas par radušos situāciju
- neizprot situāciju
- ritmizēta proza

Stāsts

- Tagadnes akcentētājs
- Cilvēks kā sociāla būtne (Egle, Vīgante)
- Funkcionalitāte kā spēle (Kuzmins)
- Uzvārdi, ar kuriem skatīsimies nākotnē?